

I. Брижіцька, асп.

ШЕВЧЕНКІВСЬКІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ МАРІЇ ПРОСКУРІВНИ ТА МАРУСІ ВОЛЬВАЧІВНИ

Творчість Т. Шевченка сформувала не одне покоління українських письменників. Отже, цілком закономірним є те, що шевченківські інтонації відчутні й у творчості Марії Проскурівни (справж. – Семенко Марія Степанівна, 7 червня за старим стилем 1865 або 1866 року, с. Кибинці, Полтавської обл. – 1945, Київ) та Марусі Вольвачівни (справж. – Вольвач Марія Степанівна, 17 березня 1841, с. Черемушна Валківського району Харківської обл., – приблизно 1905–1910). Насамперед увагу привертає концепт жінки в творчості Т. Шевченка та Марії Проскурівни, а також деякі аспекти ритмомелодики Марусі Вольвачівни, в якій вчувається вплив інтонацій великого Кобзаря.

Знайомство Марії Проскурівни з творчістю Т. Шевченка відбулося ще в дитинстві, під впливом його музи вона перебувала усе своє життя. У "Щоденниках", що велися впродовж 1908 – 1945 рр. письменниця досить докладно розповідає про враження від "Кобзаря", вірші з якого часто читав їй зять Грицько. Вечорами вся сім'я слухала поему "Катерина": "В хаті ще тихіше стало, чути було, як хто сопє чи дише... Я зроду не бачила, щоб батько плакали. Аж тут батько плачуть в долоні, пальцями сльози втирають... Мені хоч і було небагато років, але Шевченкові слова врізали моє серце. Я довіку не забуду того першого читання" [2, 1]. "Кобзар" перевернув її світогляд, заговоривши до дівчини рідною мовою. Вражена прочитаним, вона вивчила чимало віршів з "Кобзаря" напам'ять. Свекруха Тетяни, сестри Марії Проскурівни, працюючи в пана Дмитра Трощинського, "козака-вельможі", міністра і сенатора, в

Кишиньському маєтку якого гостював Т. Шевченко, близько знала Т. Шевченка і не раз розповідала маленькій Марії про нього. Кобзар стає для дівчини ідеалом письменника. Згадку про Шевченків приїзд у Кишинці до Дмитра Трощинського зафіксовано у її "Щоденниках".

У написанні творів Марії Проскурівни Т. Шевченко був найпершим і найближчим її взірцем. Про зрідненість зі словом Кобзаря Марія Проскурівна зазначає: "Мені хочеться писати, як писав Т. Шевченко. Я люблю свою Україну, я люблю Шевченка. Я і наслідую йому. Мені його слова хочеться скрізь вставити. Я так Шевченка зачиталась, напам'ять завчила, що я поневолі його слова вставляю" [3, 27–28]. Це свідчить про велику силу художнього слова Т. Шевченка.

Не один шевченків мотив відлунюється у творчості Марії Проскурівни. Скажімо, в основу сюжету повісті "Маруся-Московка" Марія Проскурівна поклала трагічний конфлікт Шевченкової поеми "Катерина", а особливо тему трагічної долі жінки та дітей-безбаченків, розбещеності російського офіцерства. Композиція повісті – зрада чоловікова, поневіряння жінки на чужині і зустріч з коханим. Розв'язка сюжету – самогубство героїні. Хоча сюжети творів Т. Шевченка "Катерина" та Марії Проскурівни "Маруся-Московка" дещо відрізняються, все ж у повісті "Маруся-Московка" простежуємо сліди безпосереднього Шевченківського впливу. Їм властиві риси спорідненості як на ідейно-тематичному рівні, так і в художній структурі; і там, і там максимально мова наближена до усної народної мови, споріднює твори народне поетичне мислення.

Шевченківські вирази й мотиви ввійшли в плоть і кров Марії Проскурівни, образи "Катерини" виразно втілилися у творчій уяві письменниці. Часом Марія Проскурівна вдається до відкритого цитування шевченківських творів, постійних згадок про них у текстах оповідей, що є свідченням дотримання нею шевченківських традицій. Скажімо, Марія Проскурівна посилається в повісті "Маруся-Московка" на Шевченкову "Катерину" у пересторозі: "Пропадеш, сердешна молодиця, як пропала у Шевченковім "Кобзарі" Катерина" [4, 81]. Для гостроти викривальних характеристик Марія Проскурівна користується у своїй повісті лексичними засобами, спорідненими з тими, що їх вживав Т. Шевченко. Наприклад, в Шевченковій розповіді наголошується не на коханні, а на стражданнях героїні. Певну подібність можна углядіти в характеристиках персонажів. Катерину та Марусю споріднює те, що вони палко кохають і залишилися покинутими з дітьми, що поневіряються на чужині, шукаючи своїх коханих. Характерно, що Маруся змальована у тому ж стилістичному ключі, що й Шевченкова Катерина. Окремі діалоги в обох творах виписані з виразним сентиментально-мелодраматичним забарвленням, емоційність пронизує і повість, і поему. Т. Шевченко в поемі "Катерина" використовує різноманітні засоби художнього зображення дійсності: драматичний діалог, зворушливий глибокий ліричний монолог і сповідь героїні, які перейняла Марія Проскурівна. В

умовах тяжкого злиденного життя Катерина Т. Шевченка часто знаходила втіху в мріях. У повісті Марії Проскурівни також багато місця відведено мріям Марусі. Душевний стан Катерини та Марусі, їх тяжкі переживання змальовуються через поведінку, через їх ставлення до людей, до оточення. Щоб показати трагізм становища Катерини, Т. Шевченко вдається до опису винятково гострих, трагічних ситуацій, показуючи свою героїню в стані страждання, розпачу. Такий же стан Марусі вимальовує в повісті й Марія Проскурівна. Для вираження невтішного горя Катерини Т. Шевченко вкладає в її уста модифіковані народні голосіння. Щоб підкреслити трагізм переживань героїні, до голосінь у своїй повісті вдається й Марія Проскурівна.

Ю. Барабаш пише: "У "Катерині" тему духовної самотності, "сирітства" поміж "чужими людьми" поєднано з темою "чужини", а останню чітко визначено як "Московщину"; структурно-семантичним каркасом твору є кореляційна система бінарних опозицій: рідні люди – чужі люди, українська дівчина – москаль, традиційний український етичний кодекс – моральна розбещеність москалів, центральна, узагальнююча для всієї системи опозиція "Україна – Московщина" [1, 53]. Опозицію "батьківщина-чужина" як структурно-композиційний та сенсово-емоційний стрижень вплетено і в окремі твори Марії Проскурівни. Такі протиставлення зустрічаємо і в повісті Марії Проскурівни "Маруся-Московка".

Можна вказати й на інші подібності між поемою "Катерина" Т. Шевченка та "Марусею-Московкою". Приміром, певними рисами характеру та вдачею Петро у повісті Марії Проскурівни "Маруся-Московка" дещо нагадує офіцера Івана із поеми "Катерина". Зі взаємин із жінкою можна збагнути його мерзенну суть. Для Петра, як і для Івана, властиві жорстокість та байдужість. Подібно до шевченківського персонажа, Петро відвернувся від свого сина. Наслідкування Шевченкової "Катерини" знаходимо і в закінченні повісті. Маруся, як і Катерина, знайшла свого коханого, але ліпше було б їй не зустрічатися з ним, бо замість ніжних освідчень у коханні й глибокого каяття вона почула страшне: "Чого ти сюди прийшла? Хто тебе просив?" [4, 81]. Із Т. Шевченком споріднює Марію Проскурівну особливе ставлення до жінки, співчуття до її тяжкої долі.

Вплив поезій Т. Шевченка позначився й на деяких віршах Марусі Вольвачівни. Одним із джерел лірики Т. Шевченка, як відомо, є українська народна пісня. Поет тяжіє до ліризму української народної пісні, до фольклорного вірша. Лірика Марусі Вольвачівни також близька до народних пісень – такими є поезія "Доля" (1887), поема "Некрутик" (1883), "Зрада дівчини" (1889), "Із-за гори вітер віє" (1891), "Бажання козака" (1893), "Дівчина міркує" та ін. – у них поетеса використовує типові для фольклору сюжети й образи, тут панує щире кохання, релігійна мораль, подружня вірність, осуд зради, розбещеності. У поемі

"Некрутик" Марусі Вольвачівни йдеться про нещасливе кохання дівчини, яку зрадив хлопець. Маруся Вольвачівна, створюючи образи козака чи дівчини, як і Т. Шевченко, теж використовує невичерпні багатства живої народної мови, пісенної ритміки, чергування інтонаційних відтінків. Витриманий у яскравій народнопісенній манері вірш "Доля", в якому поетеса використовує перероблені рядки народної пісні "Де ти бродиш, моя доле": "Чи при полі у долині // Диким маком ти цвітеш, // Чи у лузі на калині // Ти зозулею куєш?" Героїня вірша скаржиться на своє безталанне життя, втілюючи свій жаль у ліродраматизм народнопісенного типу: "Доле ж моя, доле, // Куди ти дівалась? // Доле ж моя, доле, // Де ти заховалась?" [5, 34].

Трансформація Шевченкових мотивів виразно окреслюється у віршах Марусі Вольвачівни, присвячених знедоленим. У поезіях "Маруся-небога" (1886), "Працьовита людина" (1886), "Отвіт козакові" (1886), "Кругом у позичках" (1886) та ін. вона правдиво показала типові явища тодішньої дійсності, реалістично відобразила тяжке становище селянської бідноти пореформеного періоду. У автобіографічному вірші "Маруся-небога" йдеться про тяжке становище жінки в наймах. У цій поезії простежимо вплив Т. Шевченка – аж до прямих цитат із вірша Т. Шевченка "Думи мої, думи, // Що мені казати?" [5, 31].

Один з найулюбленіших розмірів віршів Т. Шевченка – 14-складовик, яким він писав протягом усього життя і яким складена значна частина його поетичних рядків. 14-складовий вірш – розмір, який походить з народних джерел, здавна вживаний в народних піснях всієї України, зокрема в коломийках. Досить широко представлений 14-складовий вірш і в поезії Марусі Вольвачівни: "Україно моя люба! Чого така стала? // Біднотою, голотою ти позаростала. // Україно моя люба, ріднесенька нене, // Болить, болить, упиває серденько за тебе ("До України") [5, 52]. Або: "Чи ти в лісі, на горісі // Мене дожидаєш, // Чи ти в полі, край дороги // Маком розцвітаєш?" ("Доля") [5, 34] та ін.

Маруся Вольвачівна запозичує й інші версифікаційні знахідки Т. Шевченка. У "Причинній" читаємо: "Вона все ходить, з уст ні пари. // Широкий Дніпр не гомонить: // Розбивши вітер чорні хмари, // Ліг біля моря одпочить, // А з неба місяць так і сяє; // І над водою і над гаєм, // Кругом, як в усі, все мовчить" [6, 74]. Поет об'єднує римою другий, четвертий і сьомий рядки, перші чотири рядки зв'язані перехресною римою, п'ятий і шостий – суміжною. Дещо подібне зустрічаємо й у віршах Марусі Вольвачівни. Вона часто порушує схеми римування: у віршах "Переправа через Дунай", "Дівчина міркує", "Маруся-небога", поемі "Гарний піп" суміжне римування чергується з перехресним. Т. Шевченко вдавався до найрізноманітніших способів римування, руйнуючи канони традиційної поетики та використовуючи багатющий досвід усної народнопоетичної творчості. Поет не цурався внутрішнього римування – за зразком народних приказок і прислів'їв: "Сумує, воркує, білим світом

нудить, // Літає, шукає, дума – заблудив" [6, 74]; "Сонце *єріє*, вітер *віє* // З поля на долину // Над водою гне з *вербою* // Червону *калину*" [6, 89]. Цей досвід Т. Шевченка використала й Маруся Вольвачівна: "Вона *спочивала*, // *Думала*, *гадала* // Як жити на світі? Про це *міркувала* ("Маруся-небога") [5, 31]; "Щоб милий не *збився* та ж не *забарився*, // Щоб до мене, молодої, швиденько *з'явився*" ("Пісня дівчини") [5, 39]; "Ой *тяжко* та й *важко*, не маю вже й *мочі*, // І світ той не любий, туманяться *очі*" ("Зрада дівчини") [5, 40]; "*Порубали*, *сплюндрували*, що діди *кохали* // І розкидисті коріння всі *повивертали*" ("До України") [4, 52].

Взагалі вірші Марусі Вольвачівни – відповідно до своїх жанрових особливостей – дуже багаті на запитальні інтонації, які часто зустрічаються і в поезії Т. Шевченка: "Якби зострілися ми знову, // Чи ти злякалася б, чи ні? // Якеє тихее ти слово // Тойді б промовила мені?" [7, 100]. У Марусі Вольвачівни: "Доле ж моя, доле, // Куди ти *дівалась?* // Доле ж моя, доле, // Де ти *заховалась?*" ("Доля") [5, 34]; "Ой де тії *правди* певної *шукати*, // Кому своє *щире* *серденько* *віддати?*" [5, 40] тощо.

Слідом за Т. Шевченком Маруся Вольвачівна вдається до повторів: у Т. Шевченка: "А ще гірше – *спати*, *спати* // І *спати* на волі..." [6, 367], Марусі Вольвачівни: "Усе *зникло*, все *пропало*, // *Осталася зрада*. // *Зрада*, *зрада*, *козаченьку*, // А ти ж *присягався*. // Та й *глумився* наді мною, // З *другою* *кохався*" [5, 77]. Отже, вплив поетики Т. Шевченка у творчості Марусі Вольвачівни відчутна як на рівні змісту, так і рівні форми.

Творча спадщина Марії Проскурівни та Марусі Вольвачівни засвідчує духовне єднання письменниць з Т. Шевченком, вплив якого позначився на невеликій, а проте, надзвичайно змістовній їх спадщині.

1. *Барабаш Ю.* Коли забуду тебе, Єрусалиме. Гоголь і Шевченко. Порівняльно-типологічні студії. – Х., 2001; 2. Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 55 (Фонд Марії Проскурівни), од. зб. 149; 3. Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 55 (Фонд Марії Проскурівни). – од. зб. 63; 4. Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 55 (Фонд Марії Проскурівни). – од. зб. 35; 5. *Вольвачівна Маруся.* Кажі жінці правду, та не всю. Вибр. твори. – К., 2007; 6. *Шевченко Т. Г.* Повне зібрання творів: У 12-ти т. – Т. 1: Поезія 1837–1847. – К., 2001; 7. *Шевченко Т. Г.* Повне зібрання творів: У 12-ти т. – Т. 2. – К., 2001.